

Warszawa, 21 maja 2015 roku

**Szanowna Pani
Urszula Augustyn
Sekretarz Stanu
w Ministerstwie Edukacji Narodowej**

Szanowna Pani Minister,

W imieniu Zakładu Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk chciałbym ustosunkować się do projektu z dnia 07.05.2015 r. rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie szczegółowych warunków, form i trybu realizacji Rządowego programu wspomagania w latach 2015-2018 organów prowadzących szkoły w zapewnieniu bezpiecznych warunków nauki, wychowania i opieki w szkołach – „Bezpieczna +”.

Zakład Kryminologii jest jedną z wiodących placówek kryminologicznych w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej. Od powstania w 1955 roku Zakład podejmował prace, wyznaczające nową perspektywę badawczą. Prowadzone badania empiryczne mają charakter interdyscyplinarny, uwzględniający w nich różne perspektywy: socjologiczną, psychologiczną, pedagogiczną czy prawną. Pracownicy Zakładu wielokrotnie zajmowali się także problematyką przestępczości i nieprzystosowania społecznego nieletnich oraz stosowanej przez nich przemocy.

Na wstępie chcielibyśmy zauważyć ogromną potrzebę opracowania programu przeciwdziałającego przemocy rówieśniczej w szkołach oraz podkreślić wagę celu programu wymienionych w § 2 ust. 2 w pkt 1 projektu rozporządzenia i działań, które mają go zrealizować (wskazane w § 2 ust. 3 projektu). Realizują one cel główny programu, jakim jest „Poprawa bezpieczeństwa uczniów poprzez działania prowadzone we współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz instytucjami zajmującymi się sprawami bezpieczeństwa sprzyjające kształtowaniu postaw i nawyków bezpiecznego zachowania” (str. 15 Programu).

Chcielibyśmy jednak zwrócić uwagę na niespójność celu głównego Programu z niektórymi jego działaniami, w szczególności dotyczącymi instalacji monitoringu wizyjnego w placówkach edukacyjnych. Swoje uwagi opieramy na wynikach prowadzonych badań kryminologicznych i ewaluacji skuteczności różnych programów interwencyjnych (niestety w większości są to badania z innych państw świata, bowiem w Polsce nie były do tej pory przeprowadzone rzetelne badania ewaluacyjne, które spełniałyby wszystkie wymagane standardy).

Uzasadnienie projektu rozporządzenia wskazuje na potrzebę wzmocnienia budowania prawidłowych relacji rówieśniczych oraz integrację szkoły z lokalnym środowiskiem, kształtując tym samym dobry klimat szkoły, który przeciwdziała zjawiskom negatywnym (np. agresji szkolnej). Cel ten niejako sam w sobie jest sprzeczny z dalszym stwierdzeniem zawartym z projekcie, że wyposażenie szkół w system monitoringu lub modernizacja już funkcjonujących, przyczyni się do poprawy poziomu bezpieczeństwa fizycznego uczniów i pracowników szkół.

Monitoring wizyjny stanowi najbardziej popularną, dodatkowo najbardziej kosztowną formę interwencji, skuteczność której jednak nie została potwierdzona. Co więcej, badania kryminologiczne wskazują na niepożądane efekty wprowadzenia monitoringu wizyjnego w postaci zwiększenia ryzyka wiktymizacji uczniów. Oznacza to, że skutek wprowadzonych zmian jest przeciwny do zamierzonego i wprowadzenie monitoringu zamiast zwiększać bezpieczeństwo uczniów, zmniejsza je.

Nieskuteczność takiego rodzaju interwencji można porównać z nieskutecznością programów typu instruktazowego (niezmieniających zachowań uczniów, z uwagi na brak efektów w sferze behawioralno-poznawczej), interwencji terapeutycznych czy prowadzenia prac społecznie użytecznych. Na podstawie badań świadczących o nieskuteczności wymienionych programów nie możemy twierdzić, iż stosowanie ich winno być zakazane, albowiem może nieść ono za sobą inne pozytywne efekty. Efekty te jednak (o ile w ogóle wystąpią) będą odmienne od pożądanych i zakładanych w projekcie rozporządzenia, tj. budowy pozytywnego klimatu szkoły oraz redukcji zachowań aspołecznych tak u dzieci, jak i młodzieży.

Wskazać należy, iż istnieją inne – tańsze i bardziej efektywne – sposoby osiągnięcia zamierzonych celów. Za skuteczne w badaniach kryminologicznych zostały uznane przede wszystkim programy dostosowane do konkretnej społeczności szkolnej, wpływające zarówno na uczniów, jak i na nauczycieli w sposób podnoszący kompetencje obu tych kluczowych w życiu szkoły grup. Ważne bowiem, by uczniowie poza umiejętnościami edukacyjnymi, kształtowali także umiejętności społeczne (rozwiązywanie osobistych problemów czy konfliktów z innymi osobami bez użycia przemocy). Zaangażowanie dzieci i młodzieży w procesy decyzyjne dotyczące organizacji szkoły podnosi skuteczność programów zmierzających do zmniejszenia poziomu przestępczości i agresji. Uczniowie uczestnicząc w kształtowaniu regulaminu czy kodeksu zachowań chętniej przestrzegają reguł, o powstaniu których współdecydowali, a ponadto są świadomi konsekwencji zachowań wykraczających poza ustalone normy. Nauka szacunku wobec innych, zdobywanie umiejętności komunikacyjnych, rozwiązywanie problemów bez używania przemocy, wspólne tworzenie zbioru reguł obowiązujących wszystkich, przyczyniają się do stworzenia środowiska przyjaznego uczniom i nauczycielom, gwarantując tym samym dobre samopoczucie oraz redukując obawy przed rówieśnikami do minimum.

Jako skuteczną formę działań profilaktycznych (dążących do realizacji celów zawartych w Programie) wskazuje się korzystanie z różnych form sprawiedliwości naprawczej. Nie możemy stwierdzić, iż jest to panaceum na wszelkie pojawiające się w rzeczywistości szkolnej problemy. Niemniej jednak dowiedziono, że właściwe stosowanie tych instytucji przyczynia się do poprawy atmosfery i klimatu panującego w szkole, jak również wspomaga proces nauki. Taka forma interwencji i prewencji zarazem, skierowana jest nie tylko do sprawców (jak ma to miejsce przy działaniach odwetowych), ale nastawiona jest także na wsparcie dla osób pokrzywdzonych. Te ostatnie uznały, że dzięki działaniom podjętym w ramach instytucji sprawiedliwości naprawczej poczuły się lepiej, np. zwiększyła się ich wiara w siebie. Efektywność takich działań podkreślają także nauczyciele dostrzegający ogólną poprawę zachowania swoich wychowanków. Mediacja rówieśnicza natomiast wyklucza konieczność ingerencji nauczycieli w drobne przekroczenia, podnosząc odpowiedzialność młodzieży nie tylko za działania własne, ale także za działania innych, a dodatkowo uczy rozwiązywania konfliktów bez przemocy. Badania ewaluacyjne wskazują, że taka forma prewencji znacznie zredukowała skalę przemocy w szkołach (nawet o 2/3).

Celem prowadzonych w ramach Programu „Bezpieczna+” działań powinno być także przeciwdziałanie *bullyingowi* (czyli nękanii) oraz *cyberbullyingowi* (czyli nękanii cyfrowemu). Podkreślenia wymaga, że ta druga forma nie jest odrębnym zjawiskiem, a raczej przeniesieniem i uzupełnieniem nękania rówieśniczego w środowisku szkolnym. Skuteczne działania przeciwdziałające *bullyingowi* można znaleźć w norweskim programie opracowanym przez Dana Olweusa i z powodzeniem wprowadzanym w wielu miejscach na świecie. Ich celem jest zmiana całego systemu funkcjonowania szkoły, która powinna stać się miejscem bardziej otwartym oraz wprowadzającym jasne i przestrzegane przez wszystkich (w tym nauczycieli i personel szkół) zasady. Ważna jest także obecność nauczycieli w poszczególnych miejscach – korytarzach, szatniach, toaletach, boiskach szkolnych. To ich obecność (ale naturalna, nie w postaci specjalnych dyżurów, mających na celu

monitorowanie zachowań uczniów), nie zaś poczucie bycia obserwowanym przez kamery, jest bardzo istotna. Nauczyciele bowiem nie tylko powinni rejestrować negatywne zachowania mające miejsce na terenie szkoły (adekwatnie do monitoringu wizyjnego), ale również winni od razu (i umiejętnie) reagować na nie wedle przyjętych wspólnie zasad, pomagając tym samym uczniom ich zrozumienie i respektowanie.

Ważne, by programy, które zostały uznane za skuteczne, jak formy sprawiedliwości naprawczej, były jedynie częścią podjętych kompleksowych oddziaływań, obok m.in. pozytywnego nastawienia nauczycieli, niestosowania przez nich punitywnych środków oddziaływania na uczniów.

Na zakończenie warto raz jeszcze podkreślić, że czynnikiem, od którego w dużym stopniu zależy skuteczność prowadzonej interwencji, jest indywidualne dostosowanie jej do poszczególnej placówki. Powinna je zatem poprzedzić wnikliwa diagnoza i sprawdzenie problemów, z jakimi borykają się uczniowie danej szkoły. Brak diagnozy uniemożliwia stworzenie rzetelnego obrazu placówki edukacyjnej, bez którego wprowadzenie efektywnych programów naprawczych może zakończyć się niepowodzeniem (zaplanowane działania mogą być nieadekwatne do istniejących potrzeb).

Należy także pamiętać, iż żadne z podjętych programów nie zagwarantuje wyeliminowania wszystkich negatywnych zachowań, a jedynie przyczynić się może do ich większej lub mniejszej redukcji.

Więcej szczegółów dotyczących opisanych tu programów można znaleźć w publikacjach pracowników Zakładu Kryminologii INP PAN (por np.: W. Klaus, A. Kossowska, *Skuteczność prowadzonych działań prewencyjnych, czyli co działa w praktyce*, w: K. Buczkowki, B. Czarnecka-Działuk, W. Klaus, A. Kossowska, I. Rzeplińska, P. Wiktorska, D. Woźniakowska-Fajst, D. Wójcik, *Społeczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce*, Warszawa 2013; W. Klaus, *Wykorzystanie sprawiedliwości naprawczej w zapobieganiu przemocy rówieśniczej w szkole*, w: L. Mazowiecka (red.), *Mediacja*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009).

Podsumowując, należy jeszcze raz podkreślić ogromną kosztochłonność wprowadzania monitoringu wizyjnego w szkołach i jego potwierdzony w badaniach kryminologicznych brak skuteczności, a nawet przeciwność w zakresie zapobiegania przemocy rówieśniczej.

W imieniu pracowników Zakładu chciałbym zadeklarować nasze wsparcie w pracach nad kolejnymi wersjami rozporządzenia lub innych działań podejmowanych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej, mających na celu przeciwdziałanie przemocy w polskich szkołach.

Łączę wyrazy szacunku,

dr Witold Klaus

Kierownik Zakładu Kryminologii
Instytutu Nauk Prawnych PAN